

ONDOKUZ MAYIS
ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

SAMSUN
İLİM YAYMA VE EĞİTİM
VAKFI

HADİS'İN DÜNÜ- BUGÜNÜ VE GELECEĞİ SEMPOZYUMU

(14-15 EKİM 1993)

SAMSUN
1993

HÜDAİ SÜNNET-ZEVAİD SÜNNET AYIRIMI

Doç. Dr. Talat SAKALLI

Bu gün İslam aleminin içinde bulunduğu içler acısı sıkıntılara bakarak, belli konulara kafa yoranlar, mütefekkirler, yazarlar ve daha genel bir ifade ile bütün müslümanlar şöyle veya böyle bu durumun sebebini araştırmakta, kendince çarelerini de göstermektedir. Zira mevcut durum gerçekten içler acısıdır. Bir çok İslam ülkesi açlık tehlikesiyle karşı karşıya iken, bir kısım ülkeler ise, israfın yükselme devrini yaşamaktadır. Batı emperyalizminin ağında, değil kültürünü geliştirip kendi hayatına yön vermek, tarihi birikimi teşkil eden mevcut kültürünü bile bilmemekte, bu alandaki rekabetini kaybetmişliğin işkencesini yaşamaktadır.

Bir milletin geri kalması veya süper güç olması, sadece bir sahadaki geriliği veya ilerlemesiyle olmadığını gözönüne alarak, biz de kendi alanımızda biraz tefekkür etmemiz gerektiğini düşündük. Teknolojinin lokomotifleri kültür ve onun unsurlarıdır. Bizim kültürümüzün ana temellerinden olan "Sünnet" in, bugün bu lokomotifin neresinde olduğunu anlamak ve yaygın şekliyle görülen bazı konuların temelindeki bir probleme ışık tutmak istedik. Zira bundan kaynaklanan bazı konular hemen hemen bütün İslam dünyasını önemli bir oranda meşgul etmektedir. Hakim güç ekonomi, temel hak ve hürriyetler, adalet, dış politika gibi moda terimlerden öte, tevhid ilkesi, mevcut durumuyla kutsal dinler ve kitapları, tebliğ metodu, dünya ahiret dengesi... vb. dinimizin temeli olan konular; daha ziyade bugün yaygın bir şekilde zahiri ilgilendiren kılık kıyafet şekilleri ve renkleri, sakal ve bıyığın miktarı... gibi konularla daha çok meşgul olunmaktadır. Sözelimi, birisi kalkıp, Hz. Peygamber'in toprakta namaz kıldığını delil getirerek, bunun sünnet olduğunu ispat sadedinde kitap kaleme alırken, bir başkası aynı gaye ile sarığı konu edinmektedir.¹ Bir başkası Hz. Peygamber'in beşeri yönünü adeta inkar ederek "Dünyaya ait şeyleri siz benden iyi bilirsiniz" gibi rivayetleri, daha İslam'ın ilk dönemlerinde büyük bir ustalıkla İslam düşüncesine yerleştirilmiş dinamit fitilleri" olarak vasıflayarak, " yöntemli düşüncenin alt üst olmasının sebebi " olarak gösterebilmektedir (Hatemi, Temel Kaynaklardan Yararlanmada Yöntem, s. 12, İst.1988). Çoğaltabileceğimiz bu misallerin güncelliği çok eskilere dayanmaktadır. Söz gelimi İbrahim el-Harbi'nin (285/898) "Rasullullah'ın edebinden her hangi bir şey duyunca kişiye derhal ona sarılması, onu yaşaması yaraşır" tavsiyesinin yanısıra, Süfyân es-Sevri'nin " eğer gücün yeterse başını bile Rasülullah (s)'den nakledilen bir bilgiye göre kaşı" öğütüne ^{1a} muhatab olmaktayız. Esasen daha sonra da misallerini vere-

ceğimiz gibi, Hz. Peygamber sevgisinin canlı tutulması, buna bağlı olarak "sünneti yaşamak" gayesiyle dile getirilen bu tür-ifadeler, birçoklarınınca bir emir ve dini bir nass gibi telakki edilerek, ruh ve özden ziyade, tamamen zahire itibar edilir olmuştur. Yaptığı işin kesin doğru olduğunu hararetle savunan imamlarımızdan Ahmed b. Hanbel'in Hz. Peygamber'in üç gün mağarada saklandığı ve sonra yoluna devam ettiğini delil göstererek, muhatabını aklından şüpheye düşürecek tarzda, hiç sebep yokken bir mağrada üç gün kalmasını misal olarak verebiliriz ^{1b}.

Bütün bunlar belki belirtilen problemlerin yegane sebebi değildir. Ancak bu problemlerden bir grubu da teşkil ettiği bir vakıadır. Bir çok kişi, bir çok şeyi sünnet namına yaparken, başkaları yapmadığı için de bu kanatte olan kişilerce kınanmaktadır. Konuya İslam alimleri net olmamakla birlikte izah veya açıklık getirdikleri halde, bunların yeterince hayata geçmemiş olduğunu görmekteyiz. Zira dinimizin bir yandan evrensel ve kıyamete kadar baki olmasıyla övünerek şeref duyduğumuzu hararetle savunuyoruz, öbür yandan asırlar öncesinin hayat şartlarının -bir çoğunun bölgesel olduğunu da gözden uzak tutmamamız gerekir- herkesce şekil olarak aynen yaşanmasının gerektiğini müdafaa ediyoruz.

İşte biz bu tebliğimizde, sünnetin bir tarifini yapmadan, dini karakterli olup ittibası emrolunan "Hüdaî Sünnet" ile, ittibası emrolunmayan "Zevaid Sünnet" ayrımı konusunda yapılan tesbitlerden örnek aldığımız bir kaçını anlatarak, konuya esas olabilecek metod arayışlarına katılmak istiyoruz. Bu arada konunun zorluğunu burada hatırlatalım. Bu taksimat gerçekte oldukça zordur. Zira yoldaki bir engeli kaldırmaya, niyeti bile imanın bir cüz'ü kabul eden dinimiz bu mahiyetiyle hiç bir fiil veya hareketi, gönülden geçen bir şeyi dini dairenin dışında bırakmamıştır. Fakat bizim burada ele alacağımız konu "mes'uliyet" açısından davranışların sınıflandırılmasındaki zarurete işaret olacaktır.

A- İman Esaslarında Hz. Peygamber

Bilindiği gibi Peygamberimiz Hz. Muhammed her insan gibi bir anne-babadan dünyaya gelmiştir. Normal bir insan gibi bir topluluk içinde büyümüş, o toplumun yaşadığı hayatı yaşayarak, şirk dışında, yemek, içmek, gezmek, giyinmek, ticaret... gibi beşeri hayatın bütün gereklerini kırk yaşına kadar yerine getirmiştir. Bundan sonra mukaddes bir görev deruhte etmiş, vahye mazhar olmuştur. Tebliğinde inananlarına telkin ettiği temel iman formülünde, kendisinin iki önemli yönüne dikkat çekerek "Kulluk" ve "Peygamberlik" sıfatını taşıdığını kelime-i şehadetiyle talim

etmiştir. Kulluğunu (abd) da önce zikretmiştir.

Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber'e "tebliğ" ve "beyan" görevini verirken, kendisine itaati ve ittibayı da emretmiştir. Konumuzu yakından ilgilendiren bu kelimelerin muhtevastındaki ayetlere burada kısaca değinelim. "Kim Rasüle itaat ederse, şüphesiz Allah'a itaat etmiş olur" (4/Nisa, 80), "De ki : Allah'a ve Rasülüne itaat ediniz" (3/Al-i İmran, 32) gibi bir çok ayette sözü edilen "itaat", ister isteyerek, ister kerhen boyun eğerek bir işi yerine getirmek demektir.²

Bir de "İttiba" kelimesi ile, Hz. Peygamber'e tabi olmayı emreden ayetler de vardır. Mesela bunlardan biri "De ki : Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana ittiba ediniz" ³ mealindedir. "İttiba" kelime olarak, birinin izinden gitmek, birini peşinden takib etmek manalarına gelir⁴. "İttiba" bu manasıyla, hem sözde, hem de fiillerde gerçekleşir. Nitekim "Sana Rabb'inden indirilene ittiba et" (6 En'am, 106), "Sözü dinlerler ve en güzeline tabi olurlar" (39 Zümer, 18) ayetleri, sözde de ittibanın olduğunun en güzel delilleridir.⁵

Bu gibi konuları göz önüne alarak, Hz. Peygamber'in fiillerini, dikkate alınmayan küçük hareketleri (es-sağairu'l-ma'füvve) hariç, vacib, mendub ve mübah diye üçe ayıran İmam Cessâs, fikirlerini akli istidlallerle destekleyerek, ittibanın her konuda vacib olmadığını "zira Hz. Peygamber'in her hangi bir fiili, vacibin dışında bir gaye ile yapmış olabileceğinden emin olamayız" der ve şöyle bir sonuca varır: "Hz. Peygamber'in fiillerinden nedb ve ibahaya delalet edenleri de olduğuna göre, biz bunları da vucûb olarak alır, tatbik edersek, Rasulullah'a tabi olmamış olacağımız görünen bir gerçektir. Çünkü ittibanın şartı, O'nun yaptığının (gerçekleştirdiğinin) aynısını, aynı tarz üzere yapmaktır. Biz her ne zaman bu şarta muhalefet edersek, ittibanın sınırını aşmış oluruz."⁶

Hendek gazvesi esnasında nazil olan "Andolsun ki, sizin için, sizden Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çokça ananlar için Rasülullah'da güzel örnekler vardır" (33/Ahzâb,21) ayet-i kerimesi de ittiba konusunda delil getirilen ayetlerdendir. Allah Tealâ bu ayetin sibağında, mü'minlerin o günki sıkıntılarını, endişelerini, halet-i ruhiyelerinin ümitsizliğini canlı bir tablo halinde tasvir ettikten sonra, bu ayeti zikretmektedir. Dolayısıyla ayetin muhtevası konusunda bir takım farklı görüşler olsa da, anlaşılan en uygun mana, ayetin, mü'min kafir herkese hitab etmekte oluşudur. Cenab-ı Hak, Hz. Peygamber'i örnek alıp, aynen O'nun gibi (et-Teessî bih) sabreden mü'minlerden razı olmuş, buna muka-

bil Hz. Peygamber gibi sabretmeyerek, O'nu örnek almayanları da kınamıştır⁷. Konumuzu ilgilendiren "Üsve" kelimesi, iki manaya gelir : Biri "kadve" (birisine iktida bulunduğu zaman "fülanün kadvetün" denilir), diğeri de "mâ yüteessâ bih" (kendisinin örnek alınması) dir. İkinci manasıyla üsve kelimesi, Hz. Peygamber'e bütün fiillerinde (dolayısıyla sözlerinde) O'na tabi olmak, bütün hallerinde O'na intisab etmek manasına gelir ki, bu muhaldir. Zira Hz. Peygamber'in yüzü yaralandı, dişi kırıldı, amcası Hz. Hamza şehid edildi...vb. Haliyle böyle bir fiili yaparak, Rasullullah'a tabi olmak, bizzat dinin diğeri nasslarıyla karşı karşıya kalmak demektir. O halde ayetin böyle bir manaya gelmesi muhaldir.

Sözü edilen kelimeyi "kadve" manasına alırsak, ayet istenilen delil olur ki, usulcülerin çoğunun görüşü de budur. Özellikle sözünü ettiğimiz ayet, Hz. Peygamber'in bütün fiillerinin (ve sözlerinin) değil, bazılarının şer'i bir delil olduğuna da delil olarak getirilmiştir⁸.

Bunun yanısıra buradaki teessinin vücuba değil, nedbe delalet ettiği de söylenmiştir. "Çünkü vücuba delalete hamli, ancak bir karine veya delil ile mümkündür. " Filan şu işi şöyle yaptı" sözü, o fiilin vücubunu gerektirmez; ancak " senin şöyle yapman gerekir" tarzındaki bir söz vücub ifade eder. Ayetin sonu, ittiba ile elde edilecek sevabı açıklamaktadır. Binaealeyh bir fiil karşılığında sevab istihkakı vücuba delalet etmez⁹.

Hz. Peygamber'e teessî taattır. O'nun nedb veya ibaha yoluyla yaptığını ben vücub olarak anlar ve tatbik edersem, O'na muhalefet etmiş olurum. Halbuki, Allah'ın Rasülüne muhalefet taat değildir. Bütün fiillerinde O'na ittiba her türlü diğeri hallerinde de O'na tabi olmayı gerektirir. Bu ise imkansızdır (mümtenidir). Dolayısıyla ayetin takdiri "O'nun bazı fiillerinde O'na tabî olmanız ittiba etmeniz gerekir" şeklindedir. İttiba olunacak fiillerin tesbiti konusunda da bu lafzın dışında başka deliller gerekir"¹⁰.

Birçok hadis kitabında sünnetin veya hadisin teşriinin delili olarak zikredilen bu ve buna benzer ayetleri ele alınırken, ayetleri mutlak manada imiş gibi anlatarak geçmek, özellikle öğrencilerimizin kafasında cevapsız bir çok problemle birlikte, yanlış kanaatlerin de yer almasına sebep olmaktadır. Bu yanlış kanaatler, başka yanlış anlaşılabilir unsurlarla da desteklenerek halka yansımaktadır. Bunun için biz, hazırlamayı düşündüğümüz hadis usulü kitabında, fıkıh usulünün bu yaklaşımlarına büyük ölçüde yer vermeye çalışacağız. Hz. Peygamber'i, Kur'an-ı Kerim'in O'nu tarif ettiği ve anlattığı şekilde ele almak, Rasullullah'ın nübüvvet görevinin yanısıra

insanî yönününü de hatırlatmak, sanırım, zamanımızda sünneti hedef alan bir çok hücumun kendiliğinden etkisiz kalmasını sağlayacaktır.

Kısaca İslam'ın tarif ve ta'lim ettiği ve inanılmasını istediği "Peygamber" in vasıfları budur. Elbette peygamberlik sıfatlarının da, peygamber olması hasebiyle kendisinde bulunması da tabiidir. Hatta Rasülüllah'ın fiil ve sözlerinin çoğunluğunun risaletle ilgili olduğu da malumdur. Buna rağmen zaman zaman Hz. Peygamber'in de diğer insanlar gibi olduğunu gözardı eden İslam alimleri çıkmış, O'nu bambaşka bir fiziki bünyeye büründürme gayretine düşmüşlerdir. O'nun vücudunun sıcaklığının daima mutedil olduğundan hareket ederek, soğuğu ve sığağı hiç hissetmediğini iddia edebilmişlerdir. Halbuki bir çok hadis var ki, Hz. Peygamber'in de bu tür hadiselerden diğer insanlar gibi etkilendiğini, hatta birinde sıcak bir yemekten mübarek parmaklarının yandığını bize haber vermektedir ¹¹.

Mesela müdekkık alimlerimizden Aynî (855/1451) bile, Hz. Peygamber'in akan kanının, hatta kazuratının necis olduğunu söyleyenlere, karşı çıkar, İbn Hacer'in (852/1448) "Hz. Peygamber'in kendine has bir delil olmadıkça bütün teklifi hükümlerde mükelleflerin hükmünde olduğunu" söylemesine tehammül edemez ¹², bu sözün Hz. Peygamber'i diğer insanlarla müsavi kılacağı gerekçesi ile kabul etmez. Bunları söyleyenleri cahillikle suçlar ¹³. Fakat geç devirlerde yaygın olan bu kanaatlerin aksine, cumhur bu tür şeylerin necasetine kail olmuştur ^{13a}.

Buna karşılık Kur'an-ı Kerim, bilhassa hıristiyanların ve diğer dinlerin, inananlarını peygamberlerine bir uluhiyyet ve "Allah'ın oğlu" sıfatlarını verdiklerinden dolayı da kınamıştır. O Peygamberlerin de "kul" olmaktan ve yaratılmış olmaktan öte bir yönlerinin olamayacağını beyan etmiştir ¹⁴.

B- Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed (s.)

Bizatihi Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber'in peygamberliğini tekid ederek ¹⁵, O'nun da diğer peygamberler gibi görevini ifa ile memur olduğunu ve diğer peygamberler gibi bir gün vefat edeceğini bildirmiştir ¹⁶.

Buna karşılık, bizzat Hz. Peygamber'e kendisinin de bir "beşer" olduğunu, fakat bu vasfının yanında kendisine vahyolan bir peygamber olduğunu tebliğ etmesini ısrarla emretmektedir ¹⁷. Ayrıca kafirlerin "yerden kaynak su çıkarmasını veya kendisine ait bir hurmalığı olup arasından

ırmaklar fişkırtarak akıtmasını, veyahut göğü parça parça edip üzerlerine düşürmesini ya da Allah'ın meleklerini karşılıklarına getirmesini veyahut altınla kaplanmış bir eve sahip olmasını" istemeleri karşılığında, Allah-Teala'nın Rasulüllah'a emri şu olmuştur: "De ki: Rabbimi tenzih ederim; ben peygamber olan bir insandan başka bir şey miyim? Doğru yolu gösteren (Kur'an) geldiğinde insanları inanmaktan alıkoyan sadece "Allah bir insan mı peygamber olarak gönderdi?! demeleridir. Deki: Eğer yeryüzünde eyleyip gönülleri mutmain ve huzur içinde yürüyen melekler olsaydı, herhalde üzerlerine, gökten peygamber olarak, melek gönderirdik" 18.

Bu ve buna benzer ayetler açıkca Hz. Peygamber'in insanüstü bir varlık veya melek olmadığını vurgulamakta, beşer olma vasfının asla unutulmamasını hatırlatmaktadır. Böylece devrindeki insanların kafalarında oluşturdukları "peygamber" fikrini de yıkarak, kendi cinslerinden birini kendilerine peygamber olarak gönderdiğini ilan etmektedir.

Zaten aklen de, insanlara gönderilen bir elçinin başka bir varlık olması, tebliğin amacına ulaşmasını da zorlaştıracaktır. Kendilerinin yakından tanıdığı birisinin söylediklerini senelerce kabule yanaşmayanların, hiç görmedikleri bir varlığa ne yapacakları veya nasıl davranacakları ortadadır.

C- Hz. Peygamber'in Tatbikatları ve Sözleriyle Beşeri Vasfı

Hz. Peygamber çeşitli vesilerle kendisinin de bir beşer olduğunu, yanılabilirliğini, zahire göre hüküm verdiğini hem söylemiş, hem de toplumu içinde yaşayarak göstermiştir. Rasulullah (s.) muhtelif vesilelerle kendisinin de bir beşer olduğunu, diğer insanlar gibi unutabileceğini, şayet namazda böyle bir unutmaya vaki olursa kişinin secde etmesi gerektiğini açıklamıştır 19. Yine ümmetine misal olma noktasında, hüküm verirken de bir beşer olduğunu vurgulayarak, kısaca delillere göre hükmettiğini beyan etmiştir. Diğer taraftan bir beşer olduğunu hatırlatmakla kalmayarak, biza-tihi hareket ve tepkileri ile göstermiş, oğlu İbrahim'in vefatında sahabenin hayretine mucib olan ağlamasını izah sadedinde "ben ancak bir beşerim, göz yaş döker, kalb huşu duyar; şu kadar var ki, biz Rabb'i(mizi) kızdıracak bir söz söylemeyiz" buyurmuşlardır 21. "Telkih hadisinde" de olduğu gibi, "size dininizden bir şey emrettiğim zaman onu alınız; kendi görüşümden bir şey emrettiğim zaman, ben sadece bir beşerim" 22 sözlerine de aynı ifadelerle başladığını burada hatırlatalım. Bir başka hadislerinde kendi "reyinin" de diğer insanlarınki gibi hata da edebileceğini,

isabet de edebileceğini, fakat "Allah buyurdu ki ..." dediği zaman asla hata etmeyeceğini ve Allah hakkında yalan söylemeyeceğini de açıkca belirtmiştir²³.

"Ben ancak bir kulum" diye vasfını ilan eden Hz. Peygamber, "kulun yediği gibi yer, içtiği gibi içerim, oturduğu gibi de otururum"²⁴ buyurmuşlardır. Tevazunun en güzelini göstererek, "siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz"²⁵ diyerek, kendisinin asla yanılmadığı, hata yapmadığı, değiştirmedeği, herkesten en iyi bildiği konuların tebliğ ve dini ilgilendiren konular olduğunu açıklamak istemiş²⁶ ve tatbikatlarıyla da göstermiştir.

Bu esastan hareket eden alimlerden bazıları, Hz. Peygamber'in fiillerinden özel tecrübesine, şahsi denemesine ve takdirlerine dayananlarının, ümmete nisbetle şer'iliğe delalet etmediğini açıklamışlardır²⁷.

Nitekim Usul kitaplarından bazıları Hz. Peygamber'in icthadlarını ele almışlardır. O'nun (s.) dinî konulardaki bir hükmü ancak vahiy yoluyla verebileceğini iddia ederek, kendilerine delil olarak Necm, 3-4. ayetleri delil getirmişler; buna karşılık muhalifleri de, nass olmayan konuda Hz. Peygamber'in icthad tarikiyle hükmedebileceğini savunmuşlardır. Üçüncü grup ise, sünnetinin bir kısmının vahiy, bir kısmının da kalbine ilka olunan ilham²⁸ olabileceğini söylemişlerdir. Konuyu etraflıca ele alan İmam Cessas (370/980), çeşitli ayet ve aklî istidlallerle ispatlamaya çalışarak kendine göre en sahih dediği görüşe göre Hz. Peygamberin, bazı şeyleri akılla, istidlalle ve "re'y icthadiyle" hakkında nass olmayan hadiseleri, hakkında nass olan benzerlerine irca etmek (kıyas yapmak) suretiyle hüküm vermesi caizdir²⁹.

Hadislerde bu konuda bize çarpıcı misaller de nakledilmiştir: Bir gün namazda iken nalinini çıkaran Hz. Peygamberi gören sahabiler de aynı hareketi yaparlar. Hz. Peygamber bunun üzerine niçin nalinlerini çıkardıklarını sorar. Sahabe de "senin çıkardığını gördük biz de çıkardık" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Cibril bana nalinimde pislik olduğunu haber verdi" buyurmuşlardır³⁰. Cessas'ın dediği gibi Hz. Peygamber'in her hareketine uymak vacib olsaydı, Hz. Peygamber sahabenin bu hareketini reddetmezdi³¹.

Hz. Peygamber kendi emirlerinde de "ma'rufta itaat prensibini"³² daima gözeterek, sahabeye, sünnete uyma konusunda bir kriter olarak bu prensibi emretmiştir. Bu konunun en güzel misali Hz. Ali'den rivayet edilen meşhur hadistir: Hadise göre Hz. Peygamber Ensar'dan birini komutan

tain ettiği bir adamın komutasında seriyye çıkarırken, diğerlerine komutanlarına itaat etmelerini emreder. Sefer esnasında öfkelenen komutan, odun toplamalarını emreder. Emri altındakiler odunu toplarlar. Komutan yakmalarını emreder, onlar da yakarlar. Daha sonra komutan "girin ateşe!" der. Bir ara bu emri yerine getirecek gibi olurlarsa da, bir kısmı bir kısmını bu işten vaz geçirir ve derler ki, "ateşten Rasulüllah'a kaçalım (da ona sığınalım)". Tartışmalar böyle devam ederken ateş de söner. Komutanın da bu arada öfkesi geçmiştir. Durum dönüşte Hz. Peygamber'e anlatılınca Hz. Peygamber'in tavrı çok açık ve net olur: "Şayet oraya girselerdi, kıyamete kadar çıkamazlardı; itaat marufladır"³³. Buradan da anlaşılacağı üzere, emir ve prensiplerde maslahat ve ma'ruf aranmasının ötesinde, emirlerin bağlayıcılık boyutunu muhatabın iyi tesbit etmesi gerekmektedir.

Vahye bütün şartları, sebepleri, konumu ve izahlarıyla şahit olan sahabî, Hz. Peygamber'in emirlerini mahiyetini rahatlıkla anlayarak , gerektiğinde karşı fikir beyan etmiş, kafasına yatmayan konularda açıklama istemiştir. Emrin dinî bir emir mi, yoksa dinî olmayan bir emir mi olduğunda tereddüt ettiklerinde ise, derhal şâriye baş vurarak keyfiyeti öğrenme yoluna gitmişlerdir. Konu ile ilgili iki misal verelim: Berire'yi sahibleri azat ettiğinde, kocası Muğîs (r.ah) halen köle idi. Muğîs hanımını çok sevdiği halde, Berire ondan adeta nefret ediyordu. Bunun için de boşanma yetkisi eline geçince, azad edilir edilmez kocasını boşar. Muğîs Hz. Peygamber'e gelerek durumu anlatır. Hz. Peygamber de kocasına dönmesi için Berire'yle konuşur. Berire "bana emir mi ediyorsunuz, ey Allah'ın Rasülü?" diye sorar. Hz. Peygamber "hayır sadece aracı (şefaatçi) oluyorum" diye cevap verir ³⁴. Berire'nin bana emrediyor musun?" sözünü Hattabî, Hz. Peygamber'in emrinde aslolanın vucûb olduğunun delili kabul eder ³⁵. Fakat yeni hürriyetine kavuşmuş bir sahabiyenin bu şekilde Hz. Peygamber'e soru sorması, Hz. Peygamber'in bütün sözlerinin şer'î bir emir olmadığının da bir delili olsa gerekir.

İkinci misalimiz maddi bir menfaati bağışlama ile ilgilidir. Câbir b. Abdillah (r.), babası üzerinde borcu olduğu halde vefat edince, mirasının borcunu karşılamağa yetmeyeceğini hesaplayarak, Hz. Peygamber'e gelerek, alacaklılarla konuşmasını ve onların alacaklarından bir kısmından vazgeçmelerini istemesini rica eder. Hz. Peygamber de bu ricayı kabul ederek, alacaklılarla konuşur. Fakat bu kişiler alacaklılarının bir kısmından bile vaz geçmekten kaçınırlar. Daha sonra Hz. Peygamber'in emriyle Câbir(r.) hasat mevsiminde borçları öder. Hatta geriye bir miktar hurma kendilerine bile kalır³⁶. Hz. Peygamber'in, alacaklıların bu tavrı karşısında

öfkelenildiği veya kızdığı nakledilmemektedir. Halbuki alacaklılardan istenen, ihsanı ve yardımını yani sadakayı ilgilendiren bir konudur. Buna rağmen Hz. Peygamber'in emrinin sadece bir rica olduğunu anlayan sahabe, haklarından vazgeçmemişlerdir.

Yukarıda naklettiğimiz "nalin" hadisinin bir benzeri de, Ebu Eyyub el-Ensari'den (r.) rivayet edilmiştir: Ebu Eyyub anlatıyor: "Ben, ey Allah'ın Rasülü, gönderdiğin yemeğe bakıyorum, şayet yemekte senin parmak izlerini görürsem, (senin o yemekten yediğini anlarsam), ben de o yemekten yiyorum. Bu durum dün gönderdiğin yemeği görünceye kadar devam etti. Çünkü bu yemekte senin parmak izlerini göremedim" dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber "evet, o yemekte soğan vardı. Bana (vahiy getiren) melek sebebiyle, onu yemeği kerih gördüm. Siz ondan yiyiniz" buyurdu³⁷. Hadisten de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber'in her fiilini şerî bir delil olarak algılayan sahabiye Hz. Peygamber, hareketin sebebini açıklayarak, konuya açıklık getirmiştir³⁸. Zira kendisine has bazı mükellefiyetler olduğu gibi, -ki bunlar hasâis içinde ele alınır- kendisinin de diğer insanlar gibi zevkleri, hoşuna giden ve gitmeyen şeyler vardır. Bunun yanı sıra bizatihi tecrübe ederek, inceleyerek elde ettiği, hatta başka milletlerin hayat tarzlarından öğrenerek verdiği hükümler ve içtihatları bile vardır³⁹. Nitekim Hz. Aişe (rh)'nin bir rivayetinde, Hz. Peygamber'in çocuk emziren kadınlarla cinsî münasebeti yasaklamak istediği ("hememtü" lafzı ile ifade edilmiş), ancak daha sonra, Rumların ve Farsların bu işi yaptıkları halde çocuklarına bir zarar vermediğini hatırlayarak, bu kararından vaz geçmiştir⁴⁰. Yine Hz. Peygamber'in Ka'be'nin yıkılarak, tekrar, Hz. İbrahim'in bina ettiği temeller üzerine bina etmek istediği halde, içinde bulunduğu toplumun kanaat ve düşüncelerini dikkate alarak bu işi yapmadığı sahîh rivayetlerle bize ulaşmıştır⁴¹.

Bu ve buna benzer rivayetler, Hz. Peygamber'in normal bir insan davranışını sergilediğini, sahabenin de bunu böyle anladığını, tereddüde düştüğü durumlarda da, derhal kendisine müracaat ederek konu hakkındaki hükmü sorduğunu göstermektedir. Çünkü kendilerinin giydiğini giyen, yediğini yiyen, kendileri gibi ev işleri ile uğraşan ... bir peygamber'in hangi fiil ve sözlerinin şerî olduğunu anlamak, ya bu şekilde sormakla, ya da hal karinelerinden anlamakla mümkün olabilecektir. Sözelimi, "Hz. Peygamber'in geceleri bevletmek için seriri altında bulundurduğu kabin"⁴² dinî bir bağlayıcılığı olduğu hükmünü çıkarmamışlardır. Gerçi Abdullah b. Ömer'in (r.anhüma) liderliğini yaptığı bir grup sahabî, Hz. Peygamber'in her hareket ve sözünün ittibasî luzumlu birer hüküm

teşkil ettiği istikametindeki anlayışları ve bu yönde tatbikatları vardır. Onların bu anlayışlarını, Hz. Peygamber'e olan-sevgi ve muhabbetlerinin ifadesi olarak anlamak en uygun bir yol olsa gerekir. Çünkü babası Hz. Ömer'in Hacer-i Esved'i selamlarken söylediği söze ⁴³ karşılık, altında rıdvan beyatinin yapıldığı ağacı kestirmesi gibi hareketleri, konumuzu ilgilendiren en güzel delillerdir.

Hüdâî Sünnet- Zevâid Sünnet Ayırımı :

Kur'an, sünnet ve bizzat sahabî tatbikat ve anlayışıyla, Hz. Peygamber'in hayatında normal bir beşer olarak davrandığını kısaca anlatmaya çalıştık. Burada yanlış bir anlamaya meydan vermemek için, şu konunun altını tekrar çizelim: Hz. Peygamber'in sözlerinin veya fiillerinin çoğunda bağlayıcılık yönü olduğu ve teşrî bir değere sahip olduğu açıktır. Bizim burada üzerinde durduğumuz konu zevâid sünnet olduğu için konunun bu yönüne ağırlık verdik.

Sözünü ettiğimiz ayırım, tarih boyunca yapılmıştır. Hatta daha sonra yapılan ayırımlardan biraz farklı, bizzat Hz. Peygamberin dilinden yapılmıştır. "Sünnet iki kısımdır: Farz konusunda sünnet, farz konusunun dışındaki sünnet. Farz konusundaki sünnetin aslı Allah'ın kitabında olup, onu almak (tatbik etmek) hidayet, terketmek delâlettir. Aslı Allah Taâlaâ'nın kitabında olmayan sünneti almak fazilettir, terki ise hata değildir." ⁴⁴

Ahmed b. Hanbel'in (241/856) böyle bir ayırıma gitmediğini daha önce bir misalle anlatmaya çalışmıştık. Bu imamın duyduğu her hadisle mutlaka bir defa da olsun amel ettiği rivayeti meşhurdur ⁴⁵. Kâdî İyad'ın da dediği gibi, selef alimleri, Hz. Peygamber'in sevdiği bütün her şeyi severlerdi, hatta mubah olan şeylerde ve şahsî duygularda bile ⁴⁶. Fakat Hz. Peygamber daha hayatında iken ruhsat verip, bizzat kendilerinin de yaptığı bir konuda, sahabeden bir grubun bu işi yapmadığı haberi kendisine ulaşınca onlara sertçe çıkmış ve "benim yapmış olduğum bir şeyden kaçınan bir kavme ne oluyor! Allah'a yemin olsun ki, ben Allah'ı en iyi bileninizim, ve O'dan en çok huşu duyanınızımdır!" buyurdıkları ⁴⁷ malumdur.

Buharî (256/870) de, Sahîh'inde Hz. Peygamber'in tedavi, ziraat, devlet yönetimi, ev hayatı... gibi bir çok fiilini ve bunlarla alakalı sözlerini ele alıp, "tercemelerde" bu hadislerin bir delil olduğunu beyan ettiği halde, İ'tisâm bölümümde, "Nebî nin (s) fiilerine iktidâ bâbı" ⁴⁸ şeklinde koya-

rak, konu hakkındaki farklı görüşlere işaret etmiş ve kesin hüküm vermek yerine, bu şekilde bırakmıştır. Nitekim Şarih Aynî bu keyfiyete işaret ederek şöyle açıklamıştır: "Bir grup, Hz. Peygamber'in fiillerinin, nedb ve hususiyete delalet ettiğine dair bir karine bulununcaya kadar, kavli sünnetindeki ittibanın vacib olduğu gibi, fiilî sünnetine de ittibanın vacib olduğunu söylediler. Davudî bu görüşü benimsedi. Aynı şekilde İbn Şureyh, Ebu Saîd el-İsteharî ve İbn Hayran da aynı görüştedirler. Buna karşılık diğer bir grup da şöyle dedi: Hz. Peygamber'in fiileri vucûb, nedb ve ibahaya delalet etmesi muhtemeldir. Dolayısıyla fiilin vucuba hamli için ayrı bir delilin olması lazımdır. Ebu Bekr b. Ebi't-Tîb ve diğerleri de "kurbet yönü açıkca nedb için olduğunu" savundular. Bir başka grup ise, "bu açıklık olmasa da nedb için olduğunu" iddia ettiler. Diğerleri de "bir mücmelin beyanı durumunda ise, fiilin hükmü, bu mücmelin hükmündedir; dolayısıyla fiil ibahaya veya nedbe veyahut da vucuba delalet eder" görüşünü savundular. **İmam Şafî** nedbe, **İmam Malik** ise ibahaya delalet ettiğini söylemişlerdir"⁴⁹. Görüldüğü üzere bu iki büyük imam da sünneti ittiba açısından taksime tabi tutmuşlardır. Zaten daha sonra gelen ve bu imamların mezhebinde olan usul alimleri de aynı yolu takip etmişlerdir ⁵⁰.

Daha sonra gelen alimlerden **İbn Kuteybe** (276/889) de sünneti tasnif etmiş, birinci kısımda bizzat Cibril (a)'ın Allah Taala'dan getirdiği sünneti (misal olarak, kadının halası ve teyzesi üzerine nikahlanamayacağı.... vb. hadisleri zikretmiştir), ikinci sınıfta, Allah Taala'nın Hz. Peygamber'e sünnet kılması ve o konuda kendi reyini kullanmasını mubah kıldığı sünneti (misal olarak, ipeği erkeklere haram kılmasını, buna mukabil bir özre mebni Abdurrahman b. Ayy'a izin vermesini.. vb. konuları verir) zikreder ve "bir illet ve özre mebni dilediği kişilere ruhsat verdiği sünnetler" olarak açıklar. Üçüncü grup sünnet hakkında da şöyle der: "Bizim için te'dib olarak koyduğu sünnetlerdir ki, biz bunları yaparsak, fazilet olur, terkederseniz bize bir günah olmaz". (Misal olarak, cellale etini yemekten, haccam'ın kesbinden nehyini verir)⁵¹. İbn Kuteybe bu taksiminden başka, yine bir vesile ile, Hz. Peygamber'in her söz ve fiilinin şer'î olmadığını açık bir ifade ile şöyle dile getirir: "Sünnet ancak dinde olur, yenilen ve içilen şeylerde değil. Bir adam ömrü boyunca karpuzu hurma ile yemese ve Hz. Peygamber de onu yese; veya Hz. peygamber çok sevdiği halde, o kişi kabak yememiş olsa onun için "sünneti terketti" denmez" ⁵²

Hocası **el-Kerhî**'ye (340/952) uyarak ⁵³, Hz. Peygamber'in fiillerini

bağlayıcılık açısından üç gruba ayıran İmam Cessâs'a ⁵⁴ tabi olan hemen hemen bütün hanefi usulcileri aynı yolu izlemişlerdir. Mesela Serahsi (483/1090) sadece fiilî sünneti değil, sünneti bir bütün olarak ikiye ayırır: 1- Uyulması hidayet, terki dalalet olan sünnet (Sünnet-i Hüdâ), 2- Uyulması güzel, terki mübah olan sünnet (sünnet-i zevâid). Birinci şıkka misal olarak bayram namazını, ezanı, ikameti verir. Bunları terkinin itabı ve levmi gerektirdiğini, dolayısıyla bir belde ahalişi bunları terkeder ve bu konuda ısrar ederlerse, bunlarla savaşılacağını söyler.

İkinci şıkka misal olarak da Hz. Peygamber'in oturuşu, kalkışı, giyişi, hayvanlara binişi... gibi hususları verir.

Yine Serahsî, Hz. Peygamber'in ibadetlerdeki sünnetlerinin de ittibası gereken sünnetler olduğunu, ancak bunlardan bir kısmının terkinin mekruh, buna mukabil bir kısmının terkinin ise bir günahı gerektirdiğini savunur. Diğer bir kısmının da, yapılması halinde güzel bir iş olacağını, ancak terkeden kişinin de günahkar olmayacağını belirtir ⁵⁵.

Daha sonra gelen Hanefi fıkıhçıları da hemen hemen bu taksimi aynen benimsemişlerdir ⁵⁶

Diğer mezhep müntesibleri için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Özellikle fıkıh usulcülerinin, zamanımıza yaklaştıkça konuya daha çok önem verdiklerini ve kitaplarındaki sünnet bölümlerinde, sünnetin bağlayıcılığını ele aldıklarını görmekteyiz. Hatta bu alimler konuyu daha da detaylı ele alarak, meseleyi enine boyuna tartışmışlardır. Bilhassa Hz. Peygamber'in fiillerini tasnif etmişlerdir. Bu konuya dair müstakil eserler bile yazılmıştır. Bunlardan birisi bu gün baskısı elimizde olan **Ebu Şame el-Makdisî'nin** (665/ 1267) **el- Muhakkak**'ıdır ⁵⁷. Ebu Şame'nin çağdaşı olan **Karafi'nin** (684/1285) hem el-İhkâm'ında ⁵⁸, hem de el-Furûk'unda ⁵⁹ konuya gereken önemi ve emeği verdiği şahit oluyoruz. Büyük ölçüde İmam Karafi'nin taksimini esas alsada, bazı değişiklikler yaparak, sünneti ayırarak 12 başlık altında ele almayı uygun gören diğer bir alim de **M. Tahir b. Âşûr**'dur ⁶⁰. Bu arada **Şah Veliyyullah'ın Huccetullahi'l-Baliğa'sını** ⁶¹ da hatırlatalım.

Günümüzde de konunun önemi devam etmiştir. Çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan en meşhur olan **Süleyman el-Aşkar'ın Ef'âlü'r-Rasül'ü** olduğu malumdur ⁶².

Bir tebliğ çerçevesinde mevcut tarihî kültür birikiminin bile

aktarılması mümkün olmayan böyle geniş bir konunun detaylarını, halen üzerinde çalıştığımız ve sizden alacağımız tenkid ve tekliflerle de şekillendirmeye çalışacağımız konu ile alakalı araştırmaya bırakarak, mesele hakkında verilen kısa bilgiler ışığı altında sonuç olarak şunları teklif etme cesaretinde bulunacağız:

1- Daha çok fıkıh usulünde ele alınan sünnetin ittiba ile alakalı taksimine mutlaka hadis usulünde de yer verilmelidir. Böylece, öğrencilerimizin bu konudaki bilgi boşluğu doldurulmuş olacaktır. Bilhassa zamanımız insanları içinde yeterince anlaşılabilen ve muhtemelen Hz. Peygamber'in sünneti olarak nakledilen, dinî olan ve olmayan, mesela o devrin adeti, örfü, zamanın icabı, coğrafi faktörden kaynaklanan, bizatihi insanî zevk ve şahsî davranışları içine alan, hatta sahabe ve tabiin görüş ve davranışlarını içine alan ve sahası böylesine geniş bir muazzam kültürü yanlış değerlendirmeden kaynaklanan tartışmaların çözümüne ışık tutmak mümkün olabilecektir.

2- Aslı kaynaklarımızda yer almasına rağmen yeterince tebarüz ettirilemeyen konu hakkında kamu oyu oluşturmanın yolları araştırılmalıdır. Bu sayede sünnetin teşrî değerine yönelik yıkıcı hücumlar kendiliğinden etkisiz kalacaktır.

3- İttibas emrolunan sünnetin İslam'ın temeli olduğu, diğer sünnetlerin ideal olan ve esas olan dinî asıl ve hükümlere ulaşmada yaşanmış örnekler ve metod oluşturmada yol gösterici formlar olduğunu vurgulamak uygun olacaktır. Bu şekilde de, Yüce dinimiz İslam'ın statik , bölgesel ve çağdışı bir din olmadığını, aksine alemşümül, her toplum ve her devirde sadece yaşamakla kalmayıp, ahiret saadetinin yanısıra, insanlık medeniyetini daima yükselten, insani tefekkürün öncüsü bir din olduğunu vurgulamış oluruz.

4- Bunun için tebliği ilgilendiren ve teabbüdü olan ibadet ve imanla ilgili sünnetlerle, mücmeli beyan sadedinde olan sünnetleri, arabuluculuk ve sulh konuları dışındaki hüküm ve fetva ile ilgili sünnetlerin ittibas emrolunan sünnetler olduğunu ısrarla vurgulamak ve bunların dışında kalan sünnetleri bundan ayırmak için ayrı bir ıstılah kullanmalı, böylece kavram kargaşasından kaynaklanan problemin önüne geçilmelidir.

5- Bu ayırımı yaparken de, her hadisin bütün tarafları, islamî genel esaslar çerçevesinde vürud sebepleriyle ele alınarak ve bilhassa sahabe tatbikatından da hareketle değerlendirilmelidir. Bu sayede de hadisin hass olanını amm olanından ayırmak mümkün olduğu gibi, şekil-lafız gir-

dabından kurtulup, öze ve ideal manaya ulaşmak da mümkün olur. Ayrıca geçici olanla, sürekli olan da birbirinden ayrılmış olur. Yalnız bu konuda gereken hassasiyeti azami derecede göstermek, temel olan sünneti, dolayısıyla dinî bir nassı zayıf etmemede son derece önemli olduğu açıktır.

NOTLAR :

1- Kırbaçoğlu, "Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni Bir Sünnet Tanımı Denemesi", İslamî Araştırmalar, Ocak, (1991) s. 23; Şeriyetü's-Salat fi'n Nial, Kuveyt, 1983; "Unutulan Sünnetimiz ve Namazda Başa Sarık Sarmak, Hakses (Temmuz, 1987), s.18-20;

1a- Çakan, Hatib Bağdadi'ye Göre Hadis Öğrenimi, s. 39 (el-Cami li Ahlakı'r-Râvî'den naklen)

1b- Arus, Efal'ür-Rasül, s.147-148. Müellif "Bu rivayetin İmama nisbetinde nazar vardır" diyerek, böyle bir teessinin caiz olmadığını, zira cemaata katılmak gibi bir çok vacibin terkine sebep olabileceği savunur.

2- Lisanü'-Arab, VIII. 240.

3- 4/Nisa, 80.

4- Lisanü'l-Arab, VIII.27.

5- Aşkar, Efâlü'r-Rasül, II.193, Beyrut, 1988.

6- Cessas, Usul, III.217, Küveyt, 1988. Konu ile ilgili usuli tartışmalar için bkz. II.215-236.

7- Kurtubî, el-Câmi 'li-Ahkâmî'l-Kur'ân, XIV. 156, Kahire, 1378.

8- Aşkar, II. 191-193. (Özetle).

9- Fahreddin er-Razî de, "ayetin sadece harbte sabrederek Rasülüllah'a ittibaya mahsus bir manası vardır. Bu ayetteki "üsve" lafzı umum ifade eden lafızlardan değil ki, bu özel fiilin dışında diğer konularda da Hz. Peygamber'e ittiba edilsin" diyerek aynı görüşü savunmuş ve itirazının şöyle delillendirmiştir: " Bu ayet siyakta zikredilen konuya hass değildir desek bile, O'nun bütün fiileri hakkında âmm bir ifade olduğunu söylemek mümkün değildir, aksine o mutlak bir lafızdır. Ayet Hz. Peygamber'e, işlerinden bir kısmında ittiba etmek manasındadır (Mahsul, V.52a). Bu itiraza, ayetin başının şart ettiği, şart olan lafızların da umum ifade ettiği öne sürülerek, cevap verilmiştir. (bkz. Aşkar, II.193).

10- Cessas, Usul. III.220-221.

- 11- Kettâni, Teratîb, I. 353-354. Burada başka misaller bulunabilir.
- 12- Fethu'l-Bâri, I.283. İbn Hacer de Hz. Peygamber'in fazalatının temiz olduğunu savunur.
- 13- Aynî, Umdetü'l-Kârî, I. 777-778.
- 13a- Aliyyü'l-Kârî, Şifa Şerhi, I.159-160.
- 14- 61/Saff.6;4/Nisa, 171; 9/Tevbe,30.; 14/İbrahim,11.
- 15- 48/Feth.29; 32/Ahzab,40...
- 16- 3/Al-i İmran, 144; 21/Enbiya, 34.
- 17- 18/Kehf,110; 41/Fussilet, 6.
- 18-17/İsra, 90-95.
- 19- Buhari, Salat, 31; Müslim, Mesacid, 90-94; Ebu Davud, Salat, 189-190; Nesei, Sehv, 25; İbn Mace, İkame, 129,133; Ahmed,I. 279,420...
- 20- Buhari, Şehadat, 27; Müslim, Kadıye, 4; Ebu Davud, Akdıye, 7; Tirmizi, Ahkam, 11; Nesei, Kudat, 12,33; İbn Mace, Ahkam, 5; Muvatta, Akdıye, 1; Ahmed,II.203, 290.
- 21- İbn Sa'd, I. 142; Camiu's-Sağır, I. 345.
- 22- Müslim, Fedail, 140.
- 23- İbn Mace, Rühün, 15; Ahmed, I. 163. krş. el-Camiu's-Sağır, I. 346.
- 24- el-Camiu's-Sağır, I. 341 (İbn Adiy'den zayıf olarak); I.7 (İbn Sa'd, Ebu Ya'la ve İbn Hibban'dan).
- 25-Müslim, IV. 1835; Ahmed, II. 152; el-Camiu's-Sağır, I. 366.
- 26- Buhari, İman, 13, İ'tisam 5; Muvatta', Sıyam, 13.
- 27- Aşkar, II. 244-245; krş. Kadi Abdü'l Cebbars el-Muğni, XVII. 269; Huccetullahi'l-Baliğa, I. 271-272, Kahire, ts; Ebu Zehra, Tarihu Mezahibi'l-Fıkhiyye, s. 10; Hallaf, s.43, Hüseyin Atay, E.Ü. İlahiyat Fak. D. sayı, 8.
- 28- Haşr, 2; Enbiya, 79; 3/Al-i İmran, 159...
- 29- Cessas, Usul, III. 239-244.
- 30- Ebu Davud, II. 353; Darimi, Salat, 103 (r7); Ahmed, I.461, III. 20,92.
- 31- Cessas, III.222.
- 32- Mümtahne, 12.
- 33- Buhari. Enbiya, 50; 54; Ahkâm, 4; Meğazi, 59; Müslim, İmâre, 40; Ahmed, I.82, 124.

34- Ebu Davud Talak, 19; Buhari, Talak, 16.

35- Hattabî. Mealimü's -Sünen, II.671.

36- Buharî, Sulh, 13; Neseî, Vasayâ, 4.

37- Tahavî, Şerh, IV.;239.

38- Burada, keler yeme konusundaki Hz. Peygamber'in hareketini ve sözünü de hatırlatalım. Buhari, İ'tisam, 24; Zebâid, 33; Et'ime, 16; Müslim, Sayd, 44;Et'ime, 27; Muvatta', İsti'zân, 10...

39- Buharî gibi bazı selef alimleri, Hz. Peygamber'in hiç ictihad etmediğini, kendi reyî ile ve kıyasla hükmetmediğini, sorulan sorularda daima vahiy beklediğini savunurlarsa da, halef alimleri bu görüşü bir çok delille çürüterek, karşı çıkarlar. Bkz. Aynî, XXV. 46-47. Hatta Cessas gibi alimler Hz. Peygamber'in ictihadı konusunda özel başlık açarak, Hz. Peygamber'in de ictihadiyle sünnet koyduğunu izah etmişlerdir (Usul, II.239-245).

40- Muvatta, Radâ, 3 (II.608); Müslim, Nikah, 23 (r.140-143). Müntekâ müellifi Bâcî, bu hadisin, Hz. Peygamber'in bizzat kendi ictihadiyle da bir işi yasakladığı veya emrettiğinin bir delili olduğunu söylemiştir.(IV. 156).

41- Muvatta', Hacc, 33 (I.363-364); Buhari, Tefsir, Bakara, 10; Müslim, Hacc, 69, r.399.

42- Ebu Davud, Taharet, 103; Neseî., taharet, 27.

43- Muvatta, Hacc, 36 (I.367); Buharî, Hacc, 50; Müslim, Hacc ,41, r. 248.

44- Suyuti, el-Camiu's-Sağîr, II. 41. Suyuti hadise sahih hükmünü vermiştir. Taberani'nin, el-Evsat'ından naklen.

45- İbnül-Cevzi, Menâkıbü'-İmam Ahmed b. Hanbelî, s. 177,179.

46- Arus, Efal, s. 152-153, krş. Şifa, II. 61.

47- Buhari, İ'tisam, 5; krş. Aynî M. XII. 3.

48- Buhari, İtisam, 4.

49- Aynî M, XII. 37. Konu hakkındaki geniş tartışmalar için bkz. Cessas, Usul, III. 215-233.

50- İmam Şafii'nin bu tür bir anlayış içinde olduğuna dair açıklamalar için bkz. Cimaü'l-İlm, s.16; Risale, s.78-79; Ümm, VII. 11,81.....

51- İbn Kuteybe, Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis, s. 185, Beyrut, 1985.

52- Te'vil, s. 48. İbn Kuteybe bu görüşlerini Bekriyye fırkasından bi-

rinin sünneti istihza için söylediği "oğlak yemek de sünnettir, mestler üzerine meshetmek de sünnettir" iddiası üzerine zikreder.

53- Cessas, Usul, III. 215. Cessâs hocasının "Rasulüllüh (s)'in fiili, bizi bağladığına dair bir delil buluncaya kadar, herhangi bir şekilde bağlamaz" şeklindeki bir sözünü nakletmekte ve onun mezhebinin de, daha önce naklettiğimiz kendisinin taksimini, yani Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin farz, müstehab ve mendub olarak yaptıklarının bizim için de aynı hükmü taşıdığına dair görüşü istikametinde olduğunu zannettiğini açıklar. Biz Kerhi'nin Risale'sini (Beyrut, ts. Te'sisü'n-Nazar'ın sonunda) tetkik ettik, bu sözünü bulamadık.

54- Cessâs, Usul, III. 215-239.

55- Serahsî, Usul, I. 114-115; krş. Pezdevî, Usul, II. 310.

56- Msl. bkz. İbn Abidin. I. 103.

57- el-Muhakkak min İlmi'l-Usul fima Yeteallaku bi Efâli'r-Rasül (s), Ürdün, 1409/1989.

58-El-İhkâm, s. 86-97.

59- el-Karaffî, el-Furûk, I. 206-209, Beyrut, ts.

60- Tahir b. Aşur, Mekâsîdü's-Şeriatî'l-İslamiyye, s. 27-39.

61- Hucetullahi'l-Baliğa, I. 271-272, Kahire, ts.

62- Özellikle Fiilî sünnetin bağlayıcılığı konusuna değinen usul alimlerini ve eserlerini bu kıymetli çalışmadan öğrenmek mümkündür. Müellifi bu eserinde fiilî sünneti ele aldığından, kavli sünnete girmediğini, birilerinin çıkıp, kendi çalışmasına benzer bir çalışmayı kavli sünnet için de yapmasının elzem olduğunu açıklar. Kaynakları sadece fıkıh usülleri olmayıp, yukarıda bahsettiğimiz el-Muhakkak'ın yanısıra, el-Alâî'nin (761-1360) "Tefsilü'l-İcmal fi Tearudi'l-Efâl ve'l-Akval" (Kahire, Daru'l-Kütüb'de mahtut) isimli eseri de bu çalışmanın önemli kaynakları arasındadır.